

НЯКОЛКО НОВИ ЩРИХИ ОТ ПОСЛЕДНИТЕ БИБЛЕИСТИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ НА КНИГАТА „ПСАЛТИР“

Валентин Велчев

Abstract: *A Few Glimpses on the Latest Biblical Studies on “Psalms”.* In the current article, I have done a short review of the Ancient and the Contemporary studies on the Biblical poetry. The emphasis is on the Book of *Psalms* and on the characteristic features of the Jewish poetry that we can find in *Psalms*. We can observe many artistic techniques and genres, representative of the literary richness of the Ancient Middle East. Even more, the Jewish authors did not allow any mythological elements such as superstitions, legends, myths etc. to penetrate the Bible.

Keywords: Bible, Psalms, poetry, research, genres, mythology

1. Древни и съвременни изследвания на библейската поезия

Поезията заема значително място от целия текст на Свещ. Писание, като почти половината от Стария Завет притежава характеристиките на древно-еврейската поезия. Този значителен обем показва, че свещените автори до голяма степен са имали афинитет към ритмично и художествено изразяване, което важи не само за типичните израилски поети, но и за пророците и писателите на проза.

Обемът и местоположението на поетическите образци в Библията е различен – той варира от кратки текстове в Петокнижието (Бит. 4:23-24; Чис. 21:18) и I Цар. 18:7 до по-завършени произведения, каквито са пророческите речи, песните, химните и др. (Бит. 49:2-27; I Цар. 2:1-10). Пророческите книги на Авдий, Михей, Наум, Авакум и Софония съдържат пророчески слова в поетична форма, а почти същото може да се каже и за пророците Исаия, Йеремия, Езекиил, Даниил, Осия, Йоил и Амос.

Изцяло написани в поетическа форма са книгите: Псалтир, Притчи, Песен на песните и Плач Йеремиев, а в книгата Йов по-голямата част също е поезия. От старозаветната литература само книгите

Левит, Рут, Ездра, Неемия, Естир, Агей и Малахия почти не съдържат поетически части. Силното присъствие на поезията в библейските книги свидетелства за наличието на различни устни традиции, които в една или друга степен са свързани с духовността на древните евреи.

Изследването на библейската поезия закъснява в сравнение с другите библейски жанрове. Голяма заинтересуваност към Псалтира се намира още в светоотческата литература. С неговото тълкуване са се занимавали Ориген, Евсевий Кесарийски, Дидим Александрийски, св. Атанасий Велики, св. Василий Велики, св. Йоан Златоуст и мн. др. Но всички те използват тази книга единствено в омилетическите си беседи, без да изследват специално поетическия жанр в нея.¹

Едва през V век Теодор Мопсуестийски тълкува „Песен на песните“, но единствено като сборник, съставен от образци на любовна поезия (очевидно повлиян от мнението на някои еврейски равини), който подход не е бил приет от Църквата. Същевременно обаче не са били направени други опити за изследване поетическия жанр по отношение на неговата форма и изразни средства. Антиохийският екегет може би е бил прав в известен смисъл по отношение на литературните характеристики на „Песен песните“, което се доказва и от предпазливостта на юдейските книжници по въпроса за включването на този поетичен сборник в юдейския канон на събора в Ямния (I в . сл. Хр.).

Човекът, който поставя действителното начало на изследванията на библейската поезия като специфичен жанр, освободен от догматически предпоставки, е германският протестантски пастор Йохан Готфрид Хердер (1744-1803). В своето класическо двутомно съчинение „За духа на еврейската поезия“² Хердер разглежда формата и литературните изразни средства на библейските поетически образци и неговите изводи са до голяма степен валидни и днес. Той обръща особено внимание на естетиката на библейската поезия, а неговото творчество оказва влияние и върху някои аспекти в поетиката на Й. В. Гьоте. Гьоте превежда „Песен на песните“ в поетическа форма,

1 Вж. Марковски, И. Вж. Марковски, И. Частно въведение в Священото Писание на Стария Завет. София, СИ, 1957, с. 292.

2 На немски език „Vom Geiste der hebräischen Poesie“, завършено е през 1782-1783 г.

но за съжаление неговият труд представлява отдалечаване от оригиналната мисъл, а също и от специфичната форма на този библейски сборник.

Епохата на Просвещението (XVIII в.) се оказва твърде благотворна за такива литературоведчески анализи. Оксфордският епископ и професор Робърт Лоут прави свое изследване върху „Свещената поезия на евреите“, което е издадено на латински още 1753 г., но е преведено на английски език едва през 1829 г. Именно Р. Лоут въвежда термина „паралелизъм на частите“ (лат. *parallelismus membrorum*) като характерен белег на древно-еврейската поезия.³ Робърт Лоут смята, че между древно-еврейската поезия и някои образци на древно-гръцката поезия би могло да се прокарат паралели, за което предположение обаче и досега не са открити никакви сериозни основания. Далеч по-правдиво е формални аналози да се правят с образци на угаритската поезия поради географската, историческата и културната близост, а в определени случаи се откриват мотиви близки до египетската и вавилонската поезия. Както ще изясним по-нататък обаче сходствата са само формални, а не богословски!

У нас изследването на поезията на Библията е доста ограничено, а резултатите не са актуализирани. Единственото по-пълно, но вече доста остаряло представяне на проблемите на библейската поезия е студията на проф. Ив. Марковски „Библейско-еврейската поезия“ от 1926 г. По-късно той издава и няколко кратки студии върху редица от библейските псалми.

Православните професори от Богословския факултет на СУ „Св. Кл. Охридски“ протопр. Н. Шиваров и Сл. Вълчанов публикуваха няколко статии по темата в сборника „Вечното в двата библейски завета“. Проф. Шиваров има кратка статия върху Псалтира, а проф. Вълчанов направи нови поетични преводи на „Книга на св. пророк Наум“, както и на „Книга на хвалебните песни“.⁴ Проф. Сл. Вълчанов участва и с поетични преводи на библейски книги в сборника „Висящи градини. Поезия на Древния изток“.⁵

3 Вж. Киднер, Д. Псалми 1-72. София, БХСС, 2001, с. 13.

4 Вж. Шиваров, Н. и Сл. Вълчанов, Вечното в двата библейски завета. В. Търново, Слово, 1994.

5 Сборник: Висящи градини. Поезия на Древния изток. София, Народна кул-

Чудесно изследване е сборникът „Библия. Фолклор. Литература“⁶, излязъл през 1996 г., в който съвременни литературоведи проследяват влиянието на библейски теми и мотиви, лексика и други в нашите литературни традиции. Особен интерес за българския християнски читател предизвика преводът на коментарите на Дерек Киднър върху псалмите⁷, осъществен през 2001 г. Но посочените дотук изследвания не са достатъчни, за да се придобие задоволителна представа за формата и съдържанието на библейската поезия.

За най-добри съвременни екзегетични постижения в областта на поетическия жанр в Св. Писание днес се смятат трудовете на библеисти като Х. Гункел, З. Мовинкел, Т. Робинсън, Д. Киднър, П. Крейджи, Дж. Итън, Г. Найт и мн. др., част от които съм използвал в предложеното по-нататък кратко проучване върху тази проблематика.⁸

2. Поезията в най-древните религиозни текстове и влиянието ѝ върху библейската поетична книжнина

Поезията в религията (от гръцки: ποιησις – „поиесис“, букв.: „творчество, творение“) е вид литература, която употребява естетическите и емоционални качества на езика, без да изличава неговото познавателно и семантично съдържание.⁹ Освен самостоятелно, тя често се използва в съчетание с драма, като текст на песните или

тура, 1980 г.

6 Сборник: Библия. Фолклор. Литература. В. Търново, УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 1996. Вж. сравнителния анализ на „Азбучна молитва“ и библейската поезия в: Ефендулов, Д. Българска литература и библейска традиция. Ловеч, 1994. с. 9-23.

7 Киднер, Д. Псалми 1-72. София, БХСС, 2001.

8 Вж. Пеев, В. Библейска екзегетика с фокус върху Стария Завет. София, Нов живот, 2016.

9 В най-тесен смисъл поезията се отъждествява с понятието лирика във всичките ѝ видови и жанрови разновидности (ода, елегия, песен, химн, сонет и пр.), т.е. литературен род за чиито произведения са характерни мерената реч, липсата на очертан сюжет, преобладаване на емоционалното изразяване, на чувства, състояния, преживявания, предадени чрез ритмично-интонационната организация на речта и експресивността на образите. Беров, Т. Речник на литературните термини, София, ИК „Петър Берон“, 2003, с. 169.

дори понякога преминава до поезия в проза. В религията чрез нея се постигат музикални, възхвалителни или заклинателни ефекти. В китайския „Шъ-дзин“ например, който е една от Петте класики на конфуцианството, е създаден канон от лирични народни текстове не само с естетическо, но и с етическо и ритуално значение.¹⁰

При древните цивилизации поезията е сред най-ранните литературни паметници, като има спор дали е възникнала преди появата на писмеността или едновременно с нея. Най-вероятно, поетическите текстове отначало се съчиняват и разпространяват устно, а стихотворната им форма значително е улеснявала запаметяването.¹¹ Поетични фрагменти се срещат записани върху монолити, рунически камъни, стели, глинени таблички, папируси и пергаменти. Шумерският „Епос за Гилгамеш“, датиран към третото хилядолетие преди Христа, в настоящия момент се приема за най-древното поетично произведение. По-нататък следват индийските „Веди“ (XVII-XIII в. пр. Хр.), иранските „Гати“ (XII-X в. пр. Хр.), гръцките „Илиада“ и „Одисея“ (VIII-VII в. пр. Хр.), римският епос „Енеида“ (I в. пр. Хр.) и редица други.

Еврейте, подобно на останалите древни културни народи, притежават поетична книжнина, която днес е запазена единствено в Библията. В Свещ. Писание се споменават голям брой книги, които не са стигнали до нас. Например в Иисус Навин 10 гл. 13 ст. и II Цар. 1:18 се говори за „Книгата на праведния“, а в Чис. 21:14 – за „Книгите за

10 Baxter, William. H. A Handbook of Old Chinese Phonology. Berlin: Mouton de Gruyter, s. 1., 1992, p. 356.

<<https://www.scribd.com/document/166422122/A-Handbook-of-Old-Chinese-Phonology-William-H-Baxter>> 25. 09. 2018.

11 Счита се, че най-ранната поезия е била рецитирана или изпявана за по-лесно запомняне на някаква история, генеалогия или заповеди и закони. Поезията често е тясно свързана с музикалните традиции и съществува под формата на химни и песнопения (първите намерени от тях се приписват на шумерската жрица Енхедуана, живяла в град Ур през XXIII в. пр. Хр., т.е. няколко века преди Авраам). Много от стихотворенията, оцелели от древния свят, са записани молитви или разкази на религиозна тематика, но включват и исторически сведения, инструкции за ежедневни дейности, любовни песни и дори фантастика. Francis, N. Bilingual and Multicultural Perspectives on Poetry, Music, and Narrative. The Science of Art, s. 1., 2017.

<goo.gl/dCtXot> 25. 09. 2018.

войните Господни“, и още „Записки на пророк Самея“ (II Пар. 12:15), „Летописи на царете Израилеви“ (II Пар. 16:11) и много други, но от повечето от тях не са останали дори фрагменти. Най-вероятно, това са били един вид сборници, съдържащи исторически събития, пророчества (някои от които дори месиански), народни песни и пр.¹²

Проф. Марковски смята, че в Библията откъси от победни светски песни са тези на Ламех (Бит. 4:23-24) и за град Есевон (Чис. 21:27-30). С други думи, евреите са имали и светска поезия, но на нея не е отдавано почти никакво значение, поради което тя не е просъществувала дълго време¹³. „Фактът обаче, че се е запазила само определена (религиозна) литература подсказва за нейното качествено различие от останалата. И всичко това се случва въпреки че в старозаветната литература са влезли много елемента от тази друга литература. Това подсказва, че библейските автори много внимателно са използвали другата литература и са вземали само това, което съответства на техните цели, съобразно ръководството на вдъхновяващия ги Божи Дух. Така по същия начин са влезли в Свещеното писание и елементи от народното творчество в най-широкия спектър на неговото жанрово разнообразие.“¹⁴

Ханаан¹⁵ е естествен мост между културите на Месопотамия, Египет, Хетската империя и малоазийските държави, а от угаритските документи се узнава и за оживени връзки с Егейския свят. Откриването на архивите на град Угарит през 1929 г. се оказа от огромно значение тъй като те за пръв път предоставиха подробно описание на култовите вярвания на ханаанците в периода, който непосредствено

12 Non-canonical books referenced in the Bible

<https://ipfs.io/ipfs/QmXoypizjW3WknFiJnKLwHCnL72vedxjQkDDP1mXWo6uco/wiki/Non-canonical_books_referenced_in_the_Bible.html> 25. 09. 2018.

13 Вж. Марковски, И. Частно въведение в Свещеното Писание на Стария Завет. София, СИ, 1957, с. 138.

14 Бирч, Б. Роль Ветхого Завета в христианской этике. //Сб.: Современные исследования Библии, 1998, с. 261. – цит. по: Попмаринов, Д. Кратко въведение в Свещеното Писание на Стария Завет. В. Търново, Фабер, 2001, с. 17.

15 Ханаан е древното наименование на региона южно от Угарит до пустинята Негев. Територията по-късно е известна като Палестина, включително Финикия и части от Сирия. Jones, A., R. Cole, A. Cundall et al. Нов библейски речник. София, Нов човек, 2007, с. 1465.

предхожда заселването на Авраам по тези земи¹⁶. Има данни, че от седмото до към края на второто хилядолетие преди Христа това място е обитавано, като от особен интерес са находките и селището от късната бронзова епоха (1600–1200 г. пр. Хр.). Тогава Угарит процъфтява като богат търговски център, за което говорят разкопките на голям царски дворец в егейски стил, търговски улици с работилници и магазини, домове на богати търговци, гробни камери от микенски стил, два езически храма – на Ваал и на Дагон и др. Писмените паметници са не само от крупните архиви на двореца, но и от храмови и жречески библиотеки, а дори и от сбирки в частни къщи и пр. В повечето случаи става въпрос за политическа и частна кореспонденция, търговски сделки, списъци на хора и други документи.

За нас представляват интерес именно литературните текстове, които ни дават достатъчни добра картина на ханаанския език, религия и култура. Тези текстове показват значителни съответствия в граматиката и фразеологичното богатство с по-късно възникналата религиозна книжнина на израилтяните, особено в областта на идеята за Божието царство. Оказа се, че угаритската поезия притежава множество елементи, срещани и в еврейската: паралелизми, метри и ритми, което доведе до нова оценка на Библията като литература.¹⁷

3. Поява и особености на библейския еврейски език

Можем да предположим, че първоначално Авраам, Сара и Лот, заедно със стотиците им слуги, пристигнали от град Ур, са говорили на някакво тамошно наречие.¹⁸ След заселването им в Ханаан те

16 Угарит е бил финикийски пристанищен град-държава на Средиземно море, който се е намирал на 12 км. северно от днешния сирийски град Латакия, т.е. в непосредствена близост до Израел. При археологическите разкопки, започнали от хълма Рас еш-Шамра през 1928 г. са намерени обособени улици с кантори на търговци от различни страни, които свидетелстват, че градът е поддържал оживени връзки с Египет, Хетската империя, Микена, Кипър и др. Вж. Шиваров, Н. Библейска археология, София, СИ, 1992, с. 42-43.

17 Вж. Шиваров, Н. Псалтирът. Исагогически бележки и екзегетически примери. //ДК, 2/1976.

18 Смята се, че Авраам е живял в град Ур в края на третото и началото на второто хилядолетие (т.е. около 2000 г.) преди Христа. По това време градът достига до 65 000 жители и е конгломерат от множество народи – шумери, акадци,

постепенно възприели местния език – филологическите проучвания сочат, че древният еврейски език първоначално е бил ханаански диалект, но постепенно се развива и оформя като самостоятелен език.¹⁹ Той принадлежи към групата на семитските езици, за които е характерно, че се отличават с “трибуквена основа, преобладаване на съгласните в срещката, колебание по отношение на съставните думи и простота на строежа на изречението”²⁰.

На тази основа се формира по-късно и библейският еврейски език, който е в най-близки отношения с другите езици от ханаанския клон на северозападната езикова група: угаритски, финикийски, мавски и едомски. Това са т. нар. “езици на западните земи”, споменавани в асирийски писмени извори и за които има свидетелства от надписи на имена в египетски извори от XIX в. пр. Хр.

Проф. Д. Попмаринов, като се позовава на няколко изтъкнати блискоизточни езиковеди (А. Naidar, А. Jeffery и S. Cohen), накрая обобщава: „В този смисъл библейският еврейски език е следствие от сливане и взаимно проникване на ханаански и аморитски диалекти. Същевременно има ясни показатели, че ханаанският език не е бил хомогенен. Имало разлика в езика на северен и южен Ханаан. Това дава основание на учените да отхвърлят една фантастична теория за самобитността на еврейския език, за това, че е той е местен ханаански език. Против тази теория свидетелстват многото не семитски

гугеи, сламити, аморити и пр. Според Яков Финкелщайн през този период в Месопотамия доминира акадският език (който се отнася към семитските диалекти), но древният шумерски език се запазва в администрацията, религията, литературата и науката. Ако Авраам и неговите спътници са знаели акадски, то тогава не е имало съществена лингвистична бариера да общуват с ханаанските племена, чийто говор също принадлежи към семитските езици. Finkelstein, J. Subartu and Subarian in Old Babylonian Sources. //Journal of Cuneiform Studies, 1955, Vol 9, No. 1.

<https://www.jstor.org/stable/pdf/1359052.pdf?casa_token=Cxhsa57gEKIAAAAA:p_2Yk2iIPbQ24YhkqYMCC2RJRKsndcvNqBN2PZhm7avkieFp6haU9sM3wcWi-XAgNrXGF3UMUd1xpNhrxTUNGNY_OsI7jQr7yoT8AEB5jDZfFioMtpkSRA> 2. 09. 2018.

19 Вж. Шиваров, Н. Библейска археология. София, СИ, 1992, с. 259.

20 А. Jeffery. Hebrew Language, IDB, vol. 2, p. 553, col. 2. – цит. по: Попмаринов, Д. Кратко въведение в Свещеното Писание на Стария Завет. В. Търново, Фабер, 2001, с. 172.

имена. За същото говори и библейската традиция, която свързва евреите с арамеите, чийто език принадлежи към северозападния клон на семитските езици. Несъмнено в развитието на библейския еврейски език са оказали влияние и други, не семитски езици.²¹

По времето на патриарсите Авраам, Исаак и Яков евреите за около двеста години (2000–1800 г. пр. Хр.) са като нищожно островче сред морето от ханаанци. Няколко пъти по време на глад те пребивават в Египет, а Яков за двадесет години е в Харан (Месопотамия), жени се и придобива голямо богатство – злато и сребро, многобройни стада от говеда, овце, кози и камили, слуги и слугини. В края на живота си патриархът заедно със синовете си и техните семейства се преместват в Египет, където потомците им остават да живеят за 430 години (Изх. 12: 40, 41). Поради всичко това е несъмнено, че културата, обичаите и песенното творчество на израилтяните в твърде значителна степен са повлияни от тези на съседите им.

В творбите на Стария Завет обаче са използвани само похватите и жанровете от литературното богатство на околните племена и народи, като съзнателно не е възприеман какъвто и да било митологичен елемент – суеверия, предания и легенди. Тоест усвоени са единствено художествените изразни средства, но е запазен характерния за библейското повествование непосредствен, почти документален изказ, който предава съвсем правдиво и достоверно събитията от еврейската история.

След Изхода еврейските племена трайно се установили в Ханаан и водели уседнал живот, като се занимавали предимно със скотовъдство, земеделие и занаятчийство. Дали са ваели грънци и стомни в работилницата или вълн на полето пасели стадата, орели, сеели и прибирали реколтата, ежедневието им било огласявано от песни. Особено били възпявани славните победи на бойното поле, завръщането на героите и техните подвизи в битките. Твърде много допринесли за развитието на това изкуство още първите им царе – Саул, Давид и Соломон. След военните походи тълпите посрещали Саул с инструменти, песни и хороиграене, Давид сам бил певец, писател и композитор, а дворецът на Соломон се славел като център на поезията и музиката.

21 Попмаринов, Д. Кратко въведение в Свещеното Писание на Стария Завет. В. Търново, Фабер, 2001, с. 172, 173.

Потомците на Авраам, Исаак и Яков не проявявали особен интерес към науката, философията и изящните изкуства – те били народ на религията, чиито живот изцяло се определял от взаимоотношенията им с Яхве. Идеята за Бога, както и свойствата Божии, израилският народ придобил не по пътя на спекулативната философия, а чрез откровение: самият Бог свидетелствал за Себе Си на избрани мъже и пророци. Затова още твърде рано жертвоприношението било придружено с възхвала, песен и музика, поради което и част от поетичните книги във старозаветния канон имат култов характер. Преди не се е обръщало почти никакво внимание на художествената страна на Библията, но след XVIII век тълкувателите се заели специално да разработят този съвсем немаловажен въпрос.

Според проф. Марковски, еврейският език не е толкова богат на форми както гръцкия, например. Чрез него е трудно да се предадат най-тънките нюанси на мисълта, а липсва също и свободата да се образуват съчетания от нови думи, т.е. идиоматични изрази. Но той пък се отличава с краткост и енергичност, със сила и пълнота на израза, с разнообразие от олицетворения и конкретизиране на отвлечени идеи. Избягва се натрупването на съгласни и изобилства с правилно разпределение на гласните, което, в съчетание с ритмичното падане на ударението, му придава голяма благозвучност.

Тези качества на библейския еврейски език му позволяват да облича в нагледни, разбираеми концепции съвсем абстрактни възприятия и представи. Такива са например понятията за безтелесността и за духовната същност на Бога и изрази като: „десница Божия“, „око Божие“, „глас Божий“, „Бог скрива лицето Си“ и други антропоморфизми, с които по достъпен начин се изразяват отвлечени идеи за всемогъщество, вездеприсъствие и премъдрост. На трансцендентния Бог се приписват човешки афекти и страсти, като гняв, отмъщение и пр., но това са фигуративни изрази, елементи на поезията.²²

22 Вж. Марковски, И. Частно въведение в Свещеното Писание на Стария Завет. София, СИ, 1957, с. 139.

4. Библейската поезия и нейния музикален съпровод

В литературата разликата между поезия и проза е видимо очертана посредством ритъм, рима, метрика, строфика и пр. Но в старозаветната книжнина тази граница не е възможно ясно да бъде прокарана, най-вече поради непълните знания, които имаме за историята на еврейския език и измененията на библейския текст през хилядолетията. В един текст, писан без препинателни знаци, без ударения, без начални главни букви, без думите да са разделени една от друга, изобщо не е лесно да се определи стихотворния размер. Затова древно-еврейската поетична реч се различава от прозаичната по-скоро по своето съдържание, по своя стил и употребата на известни думи и изрази, които не се срещат в прозата.

Филолозите днес са съгласни, че семитските народи²³ познават само една поетична форма – лириката. Поради изключването на науката от техните занимания се смята, че те не са търсели обективния поглед за нещата, а са възприемали феномените от външния свят най-вече под влияние на впечатленията и нагласите, предизвиквани у тях, т.е. били са склонни към лирика. По такъв начин у еврейския народ са се развили множество форми на поезията и песните. Машал – философска и дидактическа поезия, каквато се наблюдава в Йов, Еклисиаст и Притчи (както и в неканоничните Премъдрост Соломонова и Премъдрост на Исуса, син Сирахов). Видовете песни са: шир – песен в широк смисъл (Песен на песните); техилла – псалом, химн или хвалебна песен (освен в Псалтира, още във Второзаконие 32 гл.; I Цар. 2 гл.); кина – елегия, оплаквателна погребална песен (Йер. 11: 18-23; 12: 1-3; 20: 7-13), както и целият сборник Плач Йеремиев). Срещат се още тога – благодарствена песен; тефилла – молитвена

23 Древните народи, свързани с принадлежността си към семитското езиково семейство са твърде хетерогенна група. Това са жителите на Арам, Асирия, Вавилон, Древна Сирия, Киликия, Кипър, Ханаан (включително евреите), Финикия с пунически Картаген и т.н. Съвременни етнически групи, говорещи семитски езици, са арабите, етиопците и евреите, съответно наследници в културно-антропологичен смисъл на някогашните източно-, южно- и западносемитски семейства. Вж. Kitchen, A., C. Ehret, S. Assefa, C. J. Mulligan. Bayesian phylogenetic analysis of Semitic languages identifies an Early Bronze Age origin of Semitic in the Near East.

<<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2839953/>> 15. 09. 2018.

песен и др.²⁴

Благодарение на гъвкавата форма на еврейската поезия всяка метафора, хипербола, поговорка, гатанка, ораторски апел, молитва, хвалебна песен и прочее фигури и жанрове, срещани в Стария Завет, могат да облекат нейния ритъм. Тук съществува голяма възможност за спонтанност, защото размерът не се отмерва в „стъпки” или в поредица от ударени и неударени срички, а по-скоро се долавя в звука на три-четири ударения в късо изречение, съчетано с друг стих със сходна дължина. Загатване за този вид ритъм понякога можем да доловим дори в превода, когато българските думи съответстват в общи линии на еврейските. Затова макар и да притежава своеобразен ритъм, който е подходящ за музикален съпровод, то той е твърде специфичен и в превод не може да бъде установен.

Българският богослов Вениамин Пеев, в бележка под линия на коментара върху „Псалми 1-72“ от Д. Киднер, споделя: „Невъзможността да се намерят аналози в съвременното поетическо творчество е поради различния характер на древно-еврейската поезия. Ако изобщо можем да говорим за метрика в нея, то тя не е силабо-тоническа (както е в голяма част от българската поезия) или метрическа (каквото е Омировият хекзаметър). Древно-еврейската поезия може да бъде определена като акцентуална, т.е. тя се влияе от акцента на думата в даден поетически израз и често изпълнява граматическа функция“.²⁵

След разговорния език музиката е може би една от най-старите форми за изразяване на безкрайните дълбочини и богатствата на човешката душевност (Бит. 4:21). Инструменталният съпровод по начало е характерен за поетическото творчество на народите от древния Близък Изток – шумери, вавилонци, египтяни. В тези култури има редица музикални образци, които днес бихме определили като „светски песни”, защото възпяват теми, свързани с любовта, съперничеството, войната, ежедневния труд и пр.

Музиката е била едно от любимите изкуства и на древните евреи, поради което е неразделен елемент от епическите песни и псалмите в Стария Завет. Библейската поезия обаче има подчертано

24 Вж. Марковски, И. Частно въведение в Священото Писание на Стария Завет. София, СИ, 1957, с. 141.

25 Киднер, Д. Псалми 1-72, София, БХСС, 2001, с. 11.

религиозен характер, понеже тя винаги се отнася до култа и традиционните ритуали от еврейското ежедневие. Напевността на библейската поезия е тясно свързана с музикалния ѝ съпровод, като тази характеристика е особено силно подчертана от Херман Гункел по отношение на псалмите.²⁶

Тъй като библейската поезия притежава специфична ритмика, тя е много подходяща за музикален съпровод на струнни и ударни инструменти (вж. Пс. 136: 2; Пс. 150: 3-5). Поетите и музикантите били много ценени в древните култури и в Израил. Царете притежавали цели оркестри с музиканти, които ги развличали (II Цар. 19: 35; Екл. 2:8). Цар Езекия включил в данъка си към асирийския цар Сенахирим (705–681 г. пр. Хр.) освен скъпоценности и музиканти от двата пола, които ще да са веселили чуждия владетел с автентични еврейски песни.²⁷

5. Характерни черти на еврейската поезия, които се откриват в Псалтира

Псалтирът представлява сборник от типични за една литературна форма произведения, който евреите, подобно на други народи, използват поне от времето на Изхода (1446/1260 г. пр. Хр.)²⁸ чак до периода след Вавилонския плен (ок. 587–539 г. пр. Хр.) или на Втория храм (515 г. пр. Хр.). Както отбелязахме, книгата „Псалтир“ не е изолирано литературно явление – подобен вид поезия се среща не само при сродните на евреите семитски племена, но и при съседните народи, населявали Египет, Сирия, Палестина и Месопотамия както

26 Hayes, J. An Introduction to Old Testament Study. Abingdon, Nashville: Parthenon Press, 1979. 139. – цит. по: Пеев, В. Библейска екзегетика. С фокус върху Стария Завет. София, Нов живот, 2016, с. 221.

27 Douglas, J. D. (ed.). The Illustrated Bible Dictionary. Vol. III. Leicester: Intervarsity Press, 1988; repr. 1997. – цит. по: Пеев, В. Библейска екзегетика. С фокус върху Стария Завет. София, Нов живот, 2016, с. 221.

28 В статията по-долу д-р Чавдар Хаджиев се позовава на двутомния труд на Амелия Курт – “The Ancient Near East: с. 300-330 BC” (Routledge, 1997). Изброени са аргументи в полза и на двете възможни датировки, без авторът да приеме становище в полза на едната или другата от тях.

Излизането от Египет (Книгата Изход 1-15 глава)

<<http://www.perspective.bg/Hristi/Bpizl.htm>> 21. 09. 2018.

свидетелстват множество йероглифни и клинописни текстове, запазени още от древни времена.

В Старият Завет се очертава една общоприета поетична традиция характерна за народите от древния Близък Изток. Тя способства на места библейското повествование дори да преминава в някаква форма на куплет или по-дълга поредица от стихове, за да се подсили даден значим момент (например в редица пророчества). Според тази традиция обикновено движението на мисълта е свободно и придобива формата, която му подхожда най-естествено. Книгата Псалтир (наред с Йов и Притчи) е основният сборник с поезия в Свещ. Писание, за който определено се счита, че е възприел своята системата на ударения най-вече от масоретската школа по време на вокализацията на текста.²⁹

Както вече стана дума, епископ Робърт Лоут през XVIII век стига до извода, че основната специфика на поезията, използвана в псалмите не е нейната външна форма или ритъм, а начинът, по който една мисъл се свързва с друга или отеква в нея. За да означава това явление той предлага термина „паралелизъм“³⁰, а днес някои го наричат още и „рима на мисълта“. Паралелизмът представлява такъв начин на изразяване, при който основната мисъл или се повтаря по синонимен и друг подобен начин или се изразява чрез противопоставяне на различни образи, идеи, мотиви. Тази особеност дава богати, почти неизчерпаеми възможности за поетическо творчество и е едно силно свидетелство за интелектуалния аспект на древно-еврейската поезия.

Като лесно доловим пример за „синтетичен паралелизъм“ се посочва куплета в Псалм 102:10, където двата стиха са синоними:

29 В древния еврейски език няма знаци за гласните звуци (вокали), поради което са употребявани единствено съгласни (консонанти) букви. Вокализацията е дело на т. нар. учени-масорети, чиято работа върху библейския текст продължила от края на VI до X в. сл. Хр. Вж. Попмаринов, Д. Кратко въведение в СПСЗ, В. Търново, Фабер, с. 180-187.

30 Виж неговите „Беседи върху свещената поезия на евреите“ (Lowth, R., *Lectures on the Sacred Poetry of the Hebrews*), публикувани за първи път на латински през 1753 г. Анализът на Лоут все още се радва на широко уважение, въпреки че към него са направени допълнителни подобрения, модификации и критики на някои от категориите. Вж. Киднер, Д. Псалми 1-72, София, БХСС, 2001, с. 13.

„Той не ни стори според нашите беззакония
и не ни въздаде според нашите грехове“

В тази форма на паралелизъм вторият ред (или понякога вторият стих) просто подсилва първия. Това способства да бъде обогатено неговото съдържание и цялостното внушение да придобие по-голяма пространственост и по-дълбока импресивност. Нюансите на различията между синонимите не се изтъкват прекалено, за да не си съперничат, а да работят “в общ впряг”. Така например думите “човек” и “човешки син” в псалм 8:5 или “душата ми” и “плътта ми” в 62:1 са съчетани, а не взаимно противопоставени.

Като вариация на тази форма се посочва т. нар. “кулминационен паралелизъм” например в 91:10, където се показва мощния ефект от втория стих, който приижда като вълна и залива първия, като понякога на свой ред той бива последван от трети.

„Защото, ето. Твоите врагове, Господи,
– ето, Твоите врагове загиват,
и се пръсват всички, които вършат беззаконие;“

Еднообразието на смислово свързаните стихове може да се модифицира по редица други начини, така че вторият да прибавя още нови шрихи към една единствена присъща черта на първия, както е направено в псалм 144:18:

„Близо е Господ към всички, които Го призовават,
към всички, които Го в истина призовават.“

В други случаи вторият стих не е ехо, а допълнение или съответствие, както в псалм 62:9:

„към Тебе се привързва душата ми,
Твоята десница ме поддържа.“

Втората категория на Лоут е наречена “антитезисен паралелизъм”, чиито подход е специфичен за дидактичните псалми като 36:21:

„Нечестивецът взема в заем и не връща,
а праведникът се смилява и дава,“

Епископ Лоут включва и трета категория, която назовава “синтетичен или конструктивен паралелизъм”. При него “изреченията си съответстват едно на друго... просто по своята структура”. Към тази категория той отнася всичко, което не попада в първите две групи. (В този случай, не винаги обаче може да се говори за “паралелизъм” – в

повечето куплети мисълта преминава направо към втория стих, без изобщо да се хвърля поглед назад.)

Редица съвременни изследователи са възприели неговия подход, като често прибавят още няколко допълнителни подкатегории. Чарлс Бригс дава примери за:

а) „емблематичен паралелизъм“, където синонимите са доразвити, като в 128:5-8:

„Да се посрамят и се обърнат назад всички, които мразят Сион!
Да бъдат като трева на покрив, която изсъхва, преди да бъде изтръгната,

с която жътвар няма да напълни ръката си, и сноповързач – шепата си;

и минавачите няма да кажат: благословение Господне на вас; благославяме ви в име Господне!“

б) „звездообразен паралелизъм“, който обхваща по-степенната прогресия от ключова дума до ключова дума напр. в 24:1-7:

„Към Тебе, Господи, въздигам душата си.

Боже мой, на Тебе се уповавам, да се не посрамя (навеки), да не тържествуват над мене враговете ми,

да се не посрамят и всички, които се надяват на Тебе; да се посрамят ония, които вършат беззаконие без причина.

Покажи ми, Господи, Твоите пътища и научи ме на Твоите пътеки.

Насочи ме към Твоята истина и ме научи, защото Ти си Бог на моето спасение; на Тебе се надявам всеки ден.

Спомни си Твоите щедрости, Господи, и Твоите милости, защото са отвика.

Греховете на младостта ми и престъпленията ми не си спомняй; по милостта Си спомни си за мене, по Твоята благодат, Господи!“

в) “интровертен паралелизъм”, който следва обратния паралелизъм аб.б“а“ както в 29:9-11, където 9 стих отговаря на 11, а 10а – на 10б:

9. Тогава към Тебе, Господи, виках и Господа (моего) молих:

10.а „каква полза от кръвта ми, кога слеза в гроба? 10б ще Те слави ли прахът? ще възвестява ли той Твоята истина?

11. Чуй, Господи, и помилуй ме; Господи, бъди ми помощник!³¹

Дерек Киднер обръща внимание на още едно изключително важно наблюдение на Лоут: „Става въпрос за поразителния факт, че при превод този вид поезия може би губи по-малко от всяка друга поезия. В литературата красотата на едно стихотворение се съдържа главно в словесното изящество и асоциациите или в изкусния ритъм, чийто ефект обикновено се притъпява при пресъздаване на друг език. Но поезията на псалмите притежава подчертана ритмична и метафорична простота, която вирее в почти всякаква почва. Преди всичко фактът, че нейните паралелизми са смислови, а не звукови, позволява на тази книга да възпроизвежда своя ефект с много малко загуба на сила и красота. Тя е добре подготвена от Божието провидение да покани “цялата земя” да запее “слава на Неговото име”.”³²

Заклучение

Както по-раншните, така и последните библеистични проучвания сочат, че в книгата „Псалтир“ се откриват значителни прилики и сходства с поезията, използвана в Месопотамия, Египет, Сирия и Палестина. Израилтяните твърде дълго време са били в непосредствен досег с акадци, вавилонци, египтяни и други, както и с окръжаващите ги ханаански племена, поради което няма как да не са заимствали от културата, обичаите и музикалното изкуство на тези, съседни на тях народи. Затова в книгата „Псалтир“ се наблюдават множество от художествените похвати и жанровете, характерни за литературното богатство на Близкия Изток. Еврейските автори обаче са създали съвсем отделно и независимо поетично творчество, като не са допуснали в него (а и в цялата Библия) да проникне каквото и да било митологичен елемент – суеверия, предания, легенди и пр.

31 Briggs, C. and E. G. Psalms. International Critical Commentary, s. 1., T.&T. Clark, 1906-1907. Вж. Киднер, Д. Псалми 1-72, София, БХСС, 2001, с. 15.

32 Вж. Киднер, Д. Псалми 1-72, София, БХСС, 2001, с. 11-15.